

HOCHADEL, OLIVER (2013), *El mito de Atapuerca. Orígenes, ciencia, divulgación*, Bellaterra, 389 p. Edicions de la UAB.

Diumenge, 11 de juliol de 2010, Johannesburg. La selecció espanyola de futbol guanya, per primera vegada, el Mundial de Futbol, el primer celebrat al continent africà, bressol de la humanitat. La clau de la victòria: la unitat entre jugadors del Barça i del Madrid. Una unitat en l'esport que per a molts simbolitza una possible unitat en el país. Dimarts, 13 de juliol de 2010, Burgos. S'inaugura el Museo de la Evolución Humana, el primer gran recinte espanyol dedicat als orígens de l'home, una nova «catedral» de Burgos per al «culte» a les famoses restes d'Atapuerca. La clau d'aquest èxit: la unitat d'un triumvirat que, format per dos madrilenys i un català, ha construït un projecte científic que ha esdevingut un model a tot l'Estat.

Oliver Hochadel narra aquests simbòlics dies a l'inici de la seva obra *El mito de Atapuerca. Orígenes, ciencia, divulgación*, en la qual, a través d'entrevistes i d'una extensa bibliografia secundària, explica la història de les excavacions a Atapuerca. Alhora, Hochadel aconsegueix un repte per a l'historiador de la ciència: una anàlisi rellevant dins un debat polític actual, el de les identitats nacionals i la memòria històrica. L'estil directe i amè en què està escrit, que beu del passat periodístic de l'autor, fan aquest llibre recomanable tant per a historiadors de la ciència i especialistes en evolució humana, com per al públic general interessat en els orígens, les identitats i els mitjans de comunicació.

L'any 1992, l'historiador Bruce V. Lewenstein relatava a l'article «Cold Fusion and Hot History», a *Osiris*, el paper dels mitjans de comunicació de masses en la crisi, encetada feia només tres anys per Pons i Fleischmann, sobre una possible fusió freda al laboratori. Lewenstein apuntava la conveniència d'utilitzar una controvèrsia encara «calenta» per considerar els mitjans com una font que, amb problemes i avantatges, també creen «marcs de significat» històric. En el

primer capítol d'aquest llibre Hochadel va més enllà: viu i analitza en primera persona els esdeveniments i la seva presència als mitjans. Amb la seva lectura no només veiem les similituds entre el grup de Xavi, Casillas i companyia, i el d'Arsuaga, Bermúdez de Castro i Carbonell, entre esport i ciència, sinó també com treballa un investigador que explica els detalls d'una «very hot history».

En el segon capítol baixa la temperatura. Hochadel teixeix una xarxa de connexions entre una resumida història de l'arqueologia i la prehistòria a Espanya i una detallada història del jaciment d'Atapuerca. L'historiador mostra com ja des del segle XIX els investigadors espanyols per una banda han necessitat el recolzament dels seus col·legues internacionals, i per l'altra han desenvolupat una retòrica contra una apropiació estrangera dels descobriments nacionals. El triumvirat d'Atapuerca no és una excepció i, en aquest cas, el seu discurs s'ha farcit d'aquesta lluita contra l'anomenat «colonialisme científic». Aquest concepte ha estat recentment problematitzat també per autors com Lanzarote-Guiral (2013) en el seu treball sobre el paper de l'Institut de Paléontologie Humaine de París en l'arqueologia a Espanya.

Així com la dècada de 1950 va viure la cursa entre Pauling i l'equip que formaven Watson i Crick per descriure l'estructura de l'ADN, en el tercer capítol veiem com les dècades de 1980 i 1990 van presenciar una carrera per trobar el «Primer Europeu». Sense estar exempt de crítiques internacionals, l'anomenat *Homo antecessor* va donar una aparent victòria a Atapuerca (considerant que Geòrgia no és Europa i sense pensar en fragments de crani polèmics...). Les crítiques a *antecessor* serveixen a Hochadel per analitzar la tendència dels paleoantropòlegs a col·locar les «seves» espècies en llocs prominents en els arbres filogenètics. El text destaca com els biaixos i les incerteses en aquest procés són sovint reconeguts pels investigadors en els companys, però rarament en ells mateixos.

Diversos estudis han mostrat com l'«Home de Beijing» es va transformar en un símbol nacionalista, reforçat pels científics xinesos que van recolzar les teories científiques que més s'ajustaven a aquestes pretensions. Hochadel viatja a la pàtria d'aquest homínid a l'inici del següent capítol per explicar la presència d'Atapuerca al pavelló espanyol de l'Exposició Universal de Shangai el 2010. A partir d'aquest exemple, l'autor mostra com sectors conservadors de la societat espanyola han utilitzat Atapuerca com un nou començament de la història del país. En el cas ibèric, però, els científics s'han mostrat més ambigus que els seus col·legues xinesos. De cara al públic general, han definit els homínids d'Atapuerca, de gairebé un milió d'anys, com «nuestros ancestros». En canvi, en les publicacions tècniques han seguit la tendència general de considerar que els humans actuals provenim d'una branca d'*Homo sapiens* que va sorgir a l'Àfrica no fa més de cent cinquanta mil anys.

Els capítols cinquè i sisè tracten sobre la relació d'Atapuerca amb els mitjans de comunicació i els llibres de divulgació científica. A diferència del cas de la *Cold Fusion*, considerat una *rara avis* dins la ciència, Hochadel dibuixa la paleoantropologia com una ciència, gairebé per definició, mediàtica. L'acurada recerca realitzada per l'autor mostra com en aquesta

disciplina els mitjans es converteixen en fonts d'informació i espais de debat per als investigadors que, a la vegada, esdevenen figures d'opinió. Dins aquest marc, Atapuerca és un exemple extrem que ha aconseguit crear una «bombolla nacional» en què rarament pene-tren les crítiques de l'exterior.

En el següent capítol, Hochadel explora els obstacles que es troben els anomenats paleoartistes quan reconstrueixen homínids per a revistes, llibres de divulgació o museus. Un cop acabades les recreacions, els editors i comissaris d'exposicions les volen més grolleres, menys humanes; els investigadors en poden arribar a treure profit epistemològic; i el públic exclama: «eren així!». Tot i que aquesta anàlisi posa idees rellevants sobre la taula, és la menys connectada amb l'argument central d'*El mito de Atapuerca* i amb la història del jaciment, que s'havia entrellaçat molt fluidament fins aquí. Els paleoartistes reclamen un llibre propi.

En l'últim capítol, Hochadel enllaça els temes tractats amb el debat de l'obertura de les fosses de la Guerra Civil. Però què té a veure Atapuerca amb les víctimes d'aquell conflicte? Segons l'alemany, poc i, a la vegada, molt. Poc, perquè tracten la història de manera diferent. Atapuerca és consum, entreteniment, documentals, museus... Les exhumacions de la Guerra són dolor, indignació i, en definitiva, la ferida que la Transició no va tancar mai. I molt, perquè segons Hochadel la seva coincidència cronològica, a finals de la dècada de 1990, no és casual. El nacionalisme espanyol va ressorgir amb Aznar sense voluntat de guarir ferides, però invertint milions a Atapuerca: un passat innocent, per a tothom, que eludeix divisions. Les mateixes divisions que eludeix Iniesta quan és venerat en camps de futbol de tot l'Estat.

I és que si alguna cosa és entreteniment, consum i identitat en aquest país, és el futbol. Una altra possible lectura del llibre, que segur que no ha escapat a l'autor, sorgeix si considerem les interpretacions que s'han fet d'aquest esport com una eina de control social. Així, Atapuerca, com un producte de divulgació científica per a masses, emergeix no només com un passat neutre, sinó també com un nou «opi del poble» per aquells que, ara amb carreres universitàries, estan més interessats en els orígens de l'home que en el partit del diumenge. Abans oblidàvem la Guerra Civil amb els gols de Kubala, ara oblidem la corrupció, i també la història recent del Franquisme, amb l'últim descobriment sobre la vida i miracles dels «nostres» ancestres més llunyans. Mentrestant, com indica Hochadel, els més propers segueixen sota terra.

Miquel Carandell Baruzzi
Centre d'Història de la Ciència (CEHIC-UAB)